

Ks. ROMAN SZMURŁO

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

SZENUTE Z ATRIFE W ŚWIETLE LISTÓW I KAZAŃ ARCHIMANDRYTY BEZY

Na przełomie III/IV w., tzw. Biały Klasztor, leżący blisko starożytnej wioski Atripe, w okręgu Akhmim, w Górnym Egipcie, był jednym z największych ośrodków rodzącego się życia cenobitycznego¹. Założony około 448 r. przez Pdżola, przeżywał swój czas rozkwitu za rządów jego siostrzeńca Szenutego z Atripe. Słynął zarówno z wielkiej liczby mnichów i mniszek, należących do wspólnot (2200 mnichów i 1800 mniszek), jak również z wpływu, jaki wywierał na otoczenie, a także bogatej osobowości przełożonego². Szenute pełnił funkcję przełożonego generalnego (ΔΠΑ) przez ponad osiemdziesiąt lat (485–466). W czasie swoich długich rządów, wzorując się na regule Pachomiusza, określił zasady organizacyjne funkcjonowania wspólnot, sprawował czynności ustawodawcze i kontrolne³. Normy życia zakonnego zawarł w licznych listach (ΕΠΙΣΤΟΛΗ) kierowanych do wspólnot⁴. Zapisał się także jako niestrudzony kaznodzieja, który nauczał, upominał i karmił nie tylko powierzonych swojej pieczy podwładnych, ale także duchowieństwo diecezjalne, władze administracyjne oraz licznie gromadzących się ludzi świeckich⁵. Pouczenia te zawarł w formie kazań (ΛΟΓΟΣ i ψαλξε)⁶. U boku patriarchy Cyryla Aleksandryjskiego brał udział w obradach Soboru Efeskiego w 431 r.⁷

Szenute mianował na swego następcę Bezę, o którym niewiele mamy informacji⁸. Nie zachował się żaden jego żywot. Jedyne wiadomości o nim pochodzą z *Żywota Szenutego* oraz z *Listów i Kazań* jego autorstwa⁹.

¹ Por. K. H. K u h n, *Shenute Saint*, [w:] *The Coptic Encyclopedia*, vol. VII, red. Azis S. Atiya, New York 1991, 2131.

² Por. tamże, 2131–2132.

³ Wpływ Szenutego na kształtowanie struktury organizacyjnej wspólnot Białego Klasztoru, zob. R. S z m u r ł o, *Życie monastyczne w pismach Szenutego z Atripe*, Warszawa 2001.

⁴ Por. St. L. E m m e l, *Shenoute's Literary Corpus*, vols. 1–5. Ann Arbor: University Microfilms International, Yale 1994, 799.

⁵ Por. K. H. K u h n, *Shenute Saint...*, 2132–2133.

⁶ Por. St. L. E m m e l, *Shenoute's...*, 801, 877.

⁷ K. H. K u h n, *Shenute Saint...*, 2132.

⁸ W panegiryku niejakiego Makarego z Tkow czytamy: „Gdy ten święty prorok zestarzał się, mianował jednego [aby stał] na czele braci; ten brat nazywał się Beza”. Por. P. v a n C a u w e n b e r g h, *Étude sur les moines d'Égypte depuis le Concile de Chalcédoine (451) jusqu'à l'invasion Arabe (640)*, Paris 1914, 137–138.

⁹ Por. K. H. K u h n, *Besa*, [w:] *The Coptic Encyclopedia*, vol. I, 378 a.

Z fragmentu manuskryptu Or. 3581B, 64 z British Library wynika, iż Beza spotkał się z cesarzem Zenonem, który w 474 r. zasiadł na tronie. Stąd możemy przyjąć, iż prawdopodobnie Beza umarł po roku 474¹⁰. Nie znamy jednak dokładnej daty jego śmierci. Z fragmentu panegiryku na cześć Bezy (Paris, National Library, 131.⁷, 37) dowiadujemy się, iż pamięć o nim była bardzo żywa, a jego imię otaczane powszechnym szacunkiem¹¹.

Archimandryta Beza jest autorem pism o charakterze monastycznym. Wśród nich możemy wyróżnić *Żywot Szenutego*, zredagowaną w dialekcie bohairskim pierwszą biografię słynnego opata Białego Klasztoru¹². Jest to dzieło o charakterze biograficzno-hagiograficznym.

Beza, podobnie jak Szenute, kierował licznymi wspólnotami mnichów i mniszek. Działalność ta polegała głównie na nauczaniu, zachęcaniu, upominaniu, a nawet karaniu podległych jego jurysdykcji podwładnych. Treść różnorodnych wystąpień Bezy zachowała się częściowo na rękopisach rozproszonych w wielu kolekcjach świata¹³. Próby uporządkowania manuskryptów oraz wydania pastoralnych pism następcy Szenutego podjął się K. H. Kuhn. Ukazały się one w 157 tomie *Corpus scriptorum christianorum orientalium, Scriptorum Coptici* pod tytułem *Listy i Kazania Bezy*¹⁴.

Celem niniejszego artykułu jest próba przedstawienia osoby opata Szenutego w świetle analizy treści *Listów i Kazania* archimandryty Bezy. W jakim kontekście i w jaki sposób Beza wspominał swojego mistrza i przełożonego? Czy cytował pisma, czy wypowiedzi Szenutego?

Już pobieżny rzut oka na treść *Listów i Kazania* wystarczy, aby zauważyć, iż pięciokrotnie pojawia się tam imię Szenutego¹⁵. Przypuszczalnie jednak nie są to wszystkie wzmianki o opacie z AtriPE. Beza wielokrotnie używa słów „mój ojciec”, „nasz ojciec” (ΝΑΕΙΩΤ, ΠΕΝΕΙΩΤ) oraz „nasi ojcowie” (ΝΑΕΙΟΤΕ)¹⁶. Prawdopodobnie zwroty „mój ojciec”, „nasz ojciec” używał, mając na myśli Szenutego. Takiego zdania był K. H. Kuhn, który twierdził, iż zwrot „nasi ojcowie” (ΝΑΕΙΟΤΕ) odnosi się do przedstawicieli chrześcijańskiej tradycji monastycznej, takich jak Atanazy oraz Antoni Pustelnik¹⁷.

¹⁰ Por. K. H. K u h n, *Besa...*, 378 b; por. także P. v a n C a u w e n b e r g h, *Étude...*, 138–139.

¹¹ Por. K. H. K u h n, *Besa...*, 378 b.

¹² *Sinuthii vita bohairice, Textus*, ed. J. Leipoldt, [w:] *Corpus scriptorum christianorum orientalium* [dalej: CSCO] 41, *Scriptores Coptici* 1, Louvain 1906; H. W i e s m a n n, *Sinuthii vita bohairice, Versio*, [w:] CSCO 129, *Scriptores Coptici* 16, Louvain 1951.

¹³ K. H. K u h n, *Besa's Letters and Sermons*, „Muséon” 1953, 66, s. 225–227.

¹⁴ *Letters and Sermons of Besa, Textus*, ed. K. H. Kuhn, [w:] CSCO 157, *Scriptores Coptici* 21, Louvain 1956.

¹⁵ Por. *Letters...*, 41'27–28; 63'14–15; 118'10; 123'31; 126'8.

¹⁶ Por. *Letters...*, 134'5–6; 15'19; 32'6.

¹⁷ K. H. K u h n, *Besa...*, 378 b.

1. SZENUTE ŚWIADKIEM TRADYCJI

Beza był czwartym przełożonym Białego Klasztoru od czasu jego ufundowania. Jak twierdzą K. H. Kuhn i P. Van Cauwenbergh, w zarządzaniu wspólnotami korzystał z norm wypracowanych przez poprzedników, a szczególnie Szenutego¹⁸. Czy można potwierdzić te opinie po analizie treści *Listów i Kazan*? Na to pytanie można uzyskać pośrednią odpowiedź w kazaniu na temat „kradzieży i kłamliwego postępowania” Czytamy: „Oni nie myśleli o tym [dosł. o tych] ani się o tym [dosł. o tych] nie zastanawiali, że grzechy, które popełnili, nie są małe, ażeby dali inne korzyści przez swoje grzechy. Ale oni niszczą sami własne dusze nieświadomie [dosł. gdy nie wiedzieli], kradnąc i grabiąc, łupiąc na tej stronie i innej [dosł. tej], aż do ukradzenia dzbanków z winem i winnym gronem, do tego stopnia, że ci, którzy widzą ich, bluźnią przeciwko Bogu i mówią: »Czy to są mnisi?« lub »Czy ci są ludźmi ojca Szenutego?«”¹⁹

Archimandryta Beza porusza problem kradzieży, które miały miejsce we wspólnocie. P. van Cauwenbergh przypuszcza, iż Beza wzmiankuje o kradzieżach poza klasztorem, u ludzi świeckich (dzbanki wina i winnego grona)²⁰. Taka postawa niektórych mnichów Białego Klasztoru mogła wywołać ogromne zgorszenie wśród okolicznej ludności. Dla niektórych mogła stać się przyczyną odejścia od wiary. Dla innych, widzących mnichów, którzy przecież powinni być wzorem moralnego postępowania, jak kradną i rabują, mogą bluźnić samemu Bogu. A przede wszystkim mogą pytać, czy ci ludzie są w ogóle mnichami? Jak twierdzi dalej Beza, mogą też pytać: „czy są to ludzie ojca Szenutego?”²¹. Gdy Beza wygłaszał to kazanie, Szenute już nie żył. Jednak, jak dostrzegamy, pamięć o nim była nadal żywa. Chociaż Beza był aktualnym przełożonym, jednak świeccy wspominają nie „ludzi Bezy”, lecz „ludzi Szenutego”. Jeśli Beza wspomina swojego Mistrza w ten sposób, to można z tego sformułowania wyciągnąć wniosek, iż przypuszczalnie korzystał ze wzorców wypracowanych przez poprzednika, a w każdym razie nie odciął się od proponowanego przez Szenutego ideału życia mniszego.

Archimandryta Beza odwoływał się do tradycji i Pisma Świętego w celu rozwiązania problemów teologicznych i moralnych. W jednym z listów czytamy: „Wasze potępienie nie spada ani na Szenutego, ani na Pafnucego, ani na wszystkich braci, którzy troszczą się o was. Co więcej, Jezus nie jest winien ucisku, który nadchodzi na was w czasie waszej potrzeby. Po-

¹⁸ Por. K. H. K u h n, *Besa...*, 378 b; por także P. v a n C a u w e n b e r g h, *Étude...*, 139–145.

¹⁹ ΕΠΙΠΟΥΗΚΗΝΟΥΚΟΥ ΟΥΔΕ ΕΠΠΟΥΜΩΤΟΥ ΧΕΖΕΝΝΟΒΕ ΨΗΗ ΔΗ ΝΕΤΟΥΕΙΡΕ ΠΠΟΟΥ. ΕΥΤΡΕΖΕΝΚΟΟΥΕ ΨΗΗ ΖΠΠΕΥΝΟΒΕ. ΕΥΨΩΨ ΔΕ ΖΩΨΨ ΠΤΕΥΨΥΧΗ ΠΠΠ ΠΠΟΥ ΕΠΠΟΥΕΙΜΕ ΕΥΧΙΟΥΕ. ΔΥΨ ΕΥΨΩΨ ΕΥΨΩΨΠ ΖΠΠΠΣΑ ΗΠΠΑΙ ΨΑΖΡΑΙ ΕΖΕΝΨΩΨΟΥ ΠΗΡΠ ΗΠΖΕΝΕΛΟΟΛΕ ΕΥΨΙ ΠΠΟΟΥ ΠΧΙΟΥΕ ΖΨΣΤΕ ΕΤΡΕΝΕΤΗΑΥ ΕΡΟΟΥ ΧΙΟΥΑ ΕΠΠΟΥΤΕ ΝΣΕΧΟΟΣ ΧΕΕΝΕΖΕΝΜΟΝΑΧΟΣΗ ΗΑΙ. Η ΧΕΝΕΝΔΙΝΕ ΠΡΩΜΕ ΠΑΠΑ ΨΕΝΟΥΤΕ, Fragment 23: on theft and deceitful behaviour, *Letters...*, 63'8–15.

²⁰ Por. P. v a n C a u w e n b e r g h, *Étude...*, 145.

²¹ Por. tamże.

nieważ ja przyszedłem do was, aby świadczyć o nich”²². W innym miejscu tegoż listu czytamy: „Szenute również i Pafnucy są niewinni waszej krwi”²³.

Beza porusza w kazaniu kwestię indywidualnej odpowiedzialności za swoje grzechy. Niektórzy mnisi uważali, iż odpowiedzialność za grzechy spada również na tych, którzy ustanawiają normy moralne oraz reguły postępowania, czyli założycieli wspólnot oraz przełożonych. Jednak Beza obala takie przekonanie. Twierdzi, iż potępienie człowieka zależy tylko od niego samego. W żadnym wypadku nie są odpowiedzialni „Szenute i Pafnucy” Prawdopodobnie archimandryta uważa ich za prawodawców i depozytariuszy prawd przekazanych przez samego Jezusa. W „hierarchii” Bezy Jezus zajmuje najwyższe miejsce, następne Szenute i Pafnucy oraz „bracia, którzy troszczą się o was”, czyli, być może, przełożeni. Najniżej Beza ustawia siebie. Mówi jednak, iż „przyszedł, aby świadczyć o nich” Zatem zdaje się odwoływać do tradycji ojców, którzy są przekazicielami Bożych prawd. A on jest kontynuatorem tejże tradycji. Podkreśla znaczenie Szenutego, którego wraz z Pafnucym stawia w hierarchii bezpośrednio po Jezusie.

Pośrednim poparciem takiej opinii mogą być inne słowa Bezy skierowane do mnichów. Czytamy: „Co mam wam powiedzieć? Moja małość nie zapomni tego, który działa wśród was z zazdrością i wy czynicie z nim wielką głupotę. Czy sprawicie, że Bóg będzie zadowolony z waszych czynów? Czy uradujecie serce mojego ojca i naszych świętych w miejscu, w którym się znajdują?”²⁴.

Beza krytykuje mnichów, którzy popełniają grzechy. Jednocześnie zadaje retoryczne pytania, czy takimi czynami zadowolą Boga, a w następnej kolejności „mojego ojca”, czyli Szenutego, oraz „naszych świętych ojców”, to jest, jak przypuszcza K. H. Kuhn, Atanazego i Antoniego²⁵. Beza przedstawia tutaj także „hierarchię”, na której czele stoi Bóg, a po nim idą Szenute oraz Atanazy i Antoni. Umieszczenie Szenutego bezpośrednio po Bogu świadczy zarówno o wielkim szacunku, jakim go obdarzał archimandryta Beza, a także o znaczeniu, jakie posiadał dla prawodawstwa cenobitycznego.

²² ΠΕΤΗΚΡΙΝΑ ΕΞΡΑΙ ΕΧΨΕΝΟΥΤΕ ΑΝ. ΟΥΛΕ ΠΑΠΝΟΥΤΕ, ΟΥΛΕ ΝΕΣΝΗΥ ΤΗΡΟΥ ΕΤΟΙ ΠΠΕΤΗΡΟΟΥ: ΙΣ ΔΕ ΟΝ Ο ΡΗΖΕ ΕΒΟΛ ΖΗΠΕΜΚΑΖ ΠΖΗΤ ΕΤΗΝΗΥ ΕΞΡΑΙ ΕΧΩΤΗ ΠΠΝΑΥ ΠΤΕΤΗΑΝΑΓΚΗ. ΠΤΑΙΕΙ ΓΑΡ ΝΗΤΗ ΖΑΡΟΙ ΕΥΗΠΤΗΠΤΡΕ ΝΑΥ, Fragment 36: on individual responsibility for sins, *Letters...*, 123'31–124'1.

²³ ΑΥΩ ΨΕΝΟΥΤΕ ΜΠΠΑΠΝΟΥΤΕ ΣΕΟΥΑΔΒ ΕΒΟΛ ΖΗΠΕΤΗΣΝΟΙ, Fragment 36: on individual responsibility for sins, *Letters...*, 118'11–12. Ta sama kwestia jest poruszana w innym miejscu – Fragment 36, *Letters...*, 117'16–118'5.

²⁴ ΕΙΝΑΧΟΟΣ ΝΗΤΗ ΧΕΟΥ. ΠΠΑΕΒΗΝ ΓΑΡ ΠΡΩΝΕ ΟΒΩ ΑΝ ΕΠΕΤΡΖΩΒ ΝΠΗΝΤΗ. ΖΗΟΥΦΘΟΝΗΡΙΑ. ΑΥΩ ΝΤΩΤΗ ΕΤΕΤΗΡΖΩΒ ΝΠΗΑΙ ΖΗΟΥΝΟΚ ΜΠΠΤΑΘΗΤ. ΤΕΤΗΤΗΤΟΝ ΠΖΗΤ ΜΠΠΟΥΤΕ ΤΩΝΕ ΖΑΤΕΤΗΥΤΗ ΖΗΝΕΤΗΖΒΗΥΕ. ΑΥΩ ΤΕΤΝΕΥΦΡΑΝΕ ΜΠΖΗΤ ΠΠΑΕΙΩΤ ΜΠΝΔΙΟΤΕ ΕΤΟΥΑΔΒ ΖΗΠΠΝΑ ΕΤΟΥΗΖΗΤΩ, Fragment 44: on forsaking sinfulness, *Letters...*, 134'1–6.

²⁵ K. H. K u h n, *Besa...*, 378 b.

zy, znany z radykalizmu i surowości wobec przekraczających normy życia mniszego.

Czy jednak Beza tylko uzał się nad swoją nieśmiałością? Wydaje się, że nie. W kazaniu o „Sporach we wspólnocie” czytamy: „O zarazo ludzka [dosł. o ludzkiej zarazy] i nieczyste dzieci, które zapomniały swoje wcześniejsze grzechy. Czy byście podskoczyli do siebie nawzajem i uderzyli jeden drugiego bez lęku, nie bojąc się przekleństwa, które nasz ojciec rzucił [dosł. wyrzekł] w tej kwestii: »Przeklęty jest ten, który będzie podnosił rękę przeciw swemu bliźniemu o nic [dosł. całkowicie w żadnej rzeczy] lub ręce do ciosu przeciwko starszemu lub bezsensownie«³⁰.

Beza porusza problem sporów we wspólnocie, które mogą nawet kończyć się rękoczynami. Tym razem jest bardzo stanowczy. Tych, którzy chcą toczyć waśnie i spory, nazywa „ludzka zaraza i nieczystymi dziećmi”. Odwołuje się także do pewnego sposobu upominania, który często praktykował „nasz ojciec”, czyli najprawdopodobniej Szenute. Tym sposobem są przekleństwa, które Szenute często rzucał na nieposłusznych, łamiących zasady życia zakonnego mnichów³¹. Aby wzmocnić swoje słowa, Beza zdaje się cytować dosłownie jedno z przekleństw, jakie Szenute miał rzucić na tych mnichów, którzy podnoszą rękę na swoich współbraci, albo położonych bez żadnego racjonalnego powodu. Co więcej, Beza, rzucając inne przekleństwa, używa tej samej formy, co jego poprzednik³². Zatem Szenute jawi się tutaj jako wzór do naśladowania. Beza wspiera się w kwestii łajania i upominania na jego autorytecie. Wspominając postępowanie i słowa Szenutego, być może starał się przewyciężyć swoją nieśmiałość, o której pisał. Odwołanie do autorytetu Wielkiego poprzednika miało także głębsze uzasadnienie.

W liście do Marii, matki Jana i Talu, Beza upomina Marię, której była poddana we wspólnocie pewna grupa mniszek. Wyrzuca przełożonej, iż

³⁰ ὡ πρῶμῃ βλοῖνος ἀγῶ πῶπρῃ πακαθάρτος εἰταγχι μῆπῶε πῆεγυρῆπῆνοβε ηετῆνααῶεβε ερογῶι εηετῆερηγῶ πῆετῆγῶεε εηετῆερηγῶ γῆπῶγῆπῆταρῶε. εηπῆεῖρῆρῶε ρεγῆγῶ πῆπαρῶε εηταπῆεῖωτ ροογ ετβεπῆεῖωβ: δεαρεογῶρτ ῆπῆετῆααῖτοοτῶ ερῆαῖ επετῆγῶγῶα ροαωε γῆπῆααγῶ πῆπῆααγῶ. η γῆπῆεγῶβῆ γῆπῶγῆρῶπ ἀγῆπῆγῆλο. η εγῆπῶγεπῆετῆηη, Fragment 6: on strife in the community, *Letters...*, 15¹16–23.

³¹ Zob. V Keil, *Zur Form der Regel des Shenute*, „Göttinger Miscellen” 1978, 30, 39–44.

³² Używa konstrukcji „biada tym, którzy...”, ΟΥΟΙ ΜΗΕΤ...następnie „przekłęci są – εερεογῶρτ: ετβεπῆε γογῶι πῆετῆεγῶε γῆπῆααγῶ πῆρῶο γῆπῆααγῶ πῆηα. ἀγῶ ετγῆ ετῆ γῆπῶγῆκροα μῆπῶγῆπῆαηκοτῶ, εηπῶγῶοε πῶγῶρῆ. ἀγῶ εερεογῶρτ ῆπῆετῆεῖρε πῆηαῖ μῆπῆκοογε, δεῆπῶγῶπῆε, ογῆ πῆπῶγῆρῶε γῆγῶγῶ πῆπαρῶε εηταπῆεῖωτ ροογ ετβεπῆεῖρῆγε πῆεῖρε, – „Dlatego biada tym, którzy kradną cokolwiek w jakimkolwiek miejscu i którzy kupują i sprzedają nieuczciwie i podstępnie, nie powiedziawszy o tym najpierw. Przekłęci są ci, którzy czynią te i inne rzeczy, nie wstydząc się, ani lekając się przekleństw, które nasz ojciec rzucił odnośnie do tych rzeczy, Fragment 26: on transgressing the Laws of God an the precepts of the Fathers, *Letters...*, 76³5–77⁴. Możemy dostrzec podobieństwo formy przekleństw do tych, które wypowiadał Szenute z Atripe. Por. Kazanie? Dyskurs 4, K. H. K u h n, *Two Shenoute Texts*, Papyrus Erzherzog Rainer 1983, 192¹9; por. także St. L. E m m e l, *Shenoute's...*, 795; Beza występował gwałtownie przeciwko wszelkim kradzieżom we wspólnocie, czy to okradaniu współbraci, czy też ludzi spoza wspólnoty. Dlatego takie postępowanie zasługiwało na ostre przekleństwo archimandryty. Por. P. van C a u w e n b e r g h, *Étude...*, 143, 145.

jej podwładne zachowują się w sposób dziwny: biegają po klasztorze, krzycząc, iż nie chcą więcej pozostać w „tym miejscu niegodziwości”³³. Beza posłał do wspólnoty swoich zaufanych braci, aby zbadali sytuację³⁴. Zarzuca Marii brak kontroli nad podwładnymi i zgorzenie, jakie sieje przez swą nieopanowaną mowę³⁵. W zakończeniu listu czytamy: „Dlatego strzeż nas od każdego złego czynu, ażeby Bóg nie zagniewał się na nas i aby nie odwrócił od nas swego Oblicza. Ażeby wszystkie przekleństwa, które nasz ojciec wypowiedział, nie zstąpiły na nas, i sprawiły, że jego serce będzie smutne z naszego powodu w miejscu, w którym przebywa”³⁶.

Beza wzywa Marię, aby unikała wszelkiego zła, gdyż ono szkodzi całej wspólnotcie, powodując gniew Boży. Wskazuje także na inny motyw nawrócenia. Są nimi wspomniane już przekleństwa „naszego Ojca” O ile poprzednio przekleństwa Szenutego stanowiły element wspomagający zdyscyplinowanie naruszających normy monastyczne mnichów, o tyle tutaj miałyby one być motywem smutku dla samego Szenutego w miejscu, „w którym jest” Zatem konieczność stosowania przekleństw Szenutego przez Bezę ma wymiar pozaziemski; narusza spokój nieżyjącego już Poprzednika. Być może taka argumentacja przynosiła pożądane efekty ze względu na wielki szacunek, jakim mnisi egipscy otaczali zmarłych współbraci³⁷. Możemy zauważyć, iż, według *Listów i Kazan* Bezy, rola dyscyplinująca Szenutego nie kończyła się wraz z jego śmiercią.

Archimandryta Beza, upominając mnichów i mniszki, powoływał się na swego poprzednika – Szenutego z Atripe. Wspominał porywczy charakter Szenutego, który ułatwiał mu dyscyplinowanie podwładnych. Beza cytował dosłownie przekleństwa używane przez Mistrza. Stosował także ogólną formę przekleństw Szenutego: „biada tym, którzy...” oraz „przekłęci są ci, którzy...” *Listy i Kazania* Bezy ukazują opata Szenutego jako człowieka, który potrafił egzekwować zachowywanie obserwancji zakonnej przez podległych mu mnichów i mniszki. Beza traktował go jako wzór do naśladowania w tej kwestii.

3. SZENUTE WYZNACZNIKIEM CHRONOLOGII WYDARZEŃ W BIAŁYM KLASZTORZE

Analizując *Listy i Kazania*, zauważamy, iż Beza wymieniał imię Szenutego dla określenia czasu poszczególnych wydarzeń. W jednym z kazań Beza mówił: „W szóstym roku od [czasu], gdy nasz Ojciec Apa Szenute

³³ Por. Fragment 20: to Mary, mother of John, and Talou, *Letters...*, 55’2–9.

³⁴ Por. tamże, *Letters...*, 57’3–4.

³⁵ Por. tamże, *Letters...*, 57’8–24.

³⁶ ΕΤΒΕΠΑΙ ΖΑΡΕΖ ΕΡΟΝ ΕΒΟΛ ΖΗΖΩΒ ΝΙΜ ΕΘΟΟΥ. ΧΕΨΝΕΠΝΟΥΤΕ ΔΩΝΤ ΕΡΟΝ. ΝΚΡΤΕΠΕΔΖΟ ΕΒΟΛ ΨΙΜΟΝ. ΔΥΩ ΧΕΨΝΕΨΑΖΟΥ ΤΗΡΟΥ ΕΝΤΑΠΕΝΕΙΩΤ ΧΟΟΥ, ΕΙ ΕΖΡΑΙ ΕΧΩΗ ΖΗΠΤΡΕΠΕΔΖΗΤ ΠΚΑΖ ΕΡΟΝ ΖΗΠΜΑ ΕΤΨΨΖΗΤΨ, Fragment 20: to Mary, mother of John, and Talou, *Letters...*, 57’24–28.

³⁷ Por. R. S z m u r ł o, *Życie monastyczne...*, 143–150.

umarł, w siódmym miesiącu, w dwunastym dniu miesiąca, gdy wielkie cierpienie nastąpiło na całej ziemi poprzez głód i chorobę. Wielu ludzi zgromadziło się w tym miejscu, chorując i wielu z nich zmarło”³⁸.

Beza starał się sprecyzować datę wielkiej klęski głodu, której opis umieścił w jednym z kazań „o klęsce głodu” Było to prawdopodobnie ważne wydarzenie w dziejach Białego Klasztoru, skoro Beza tak dokładnie stara się umieścić je w chronologii³⁹ Znając przybliżoną datę śmierci Szenutego (466 r.), możemy określić, iż klęska głodu, a także charytatywna działalność wspólnot cenobitycznych miała miejsce w 472 r. Należy przypuszczać, iż za rządów Bezy niektóre wydarzenia liczone w odniesieniu do daty śmierci Szenutego. Beza wspomina nawet o takich, które miały miejsce za życia Szenutego. W jednym z kazań czytamy: „I zostały napisane trzy lata przed tym, jak zmarł nasz ojciec, kiedy powiedziałem je, płacząc z powodu was, waszych synów [...]”⁴⁰.

Beza wspomina o upomnieniu, jakie kierował do mnichów. Wydarzenie to zostało spisane i miało miejsce na trzy lata przed śmiercią Szenutego, czyli około 463 r. Odniesienia te świadczą, iż jego śmierć stanowiła punkt wyjścia do ustalania chronologii różnych wydarzeń w Białym Klasztorze.

4. SZENUTE WZOREM DOSKONAŁOŚCI

Z naszych dotychczasowych rozważań wynika, iż Beza okazywał swojemu nauczycielowi i poprzednikowi wielki szacunek. Doceniał umiejętność, z jaką Szenute potrafił upominać swoich podwładnych. Wśród pism Bezy dostrzegamy jednak takie, które zasługują na szczególną uwagę. K. H. Kuhn opatrzył je tytułem „Katecheza upamiętniająca Szenutego”⁴¹. Ze względu na treść tego pisma, przytoczymy je w całości.

„Katecheza naszego świętego Ojca, Apa Bezy, archimandryty, którą wygłosił w dniu wspomnienia naszego Pana, Świętego Ojca, Proroka Apa Szenutego, w siódmym dniu miesiąca Epef, w pokoju Bożym. Amen.

I. 1. Niech Pan Bóg Wszchemogący błogosławi was i wasze dzieci! Miłość, która jest w was do Boga, jest tym, co gromadzi was w tym miejscu. I ten, ku któremu biegniecie, jest Zbawicielem Jezusem. Dlatego niech Zbawiciel Jezus pobłogosławi każdego dzisiaj w tym miejscu. 2. Jeśli »gdzie dwaj lub trzej są zebrani w Jego imię, Pan jest z nimi wśród nich«⁴², o ileż

³⁸ ρΑΙ ΖΗΤΗΕΖΟΕ ΠΡΟΠΕ ΧΙΝΤΑΠΕΝΕΙΩΤ ΠΖΛΛΟ ΠΤΟΝ ΠΜΟϚ ΑΡΑ ΣΕΝΟΥΘΙΟϚ ΖΗΠΠΕΖΣΑΨϚ ΠΕΒΟΤ ΠΣΟΥΠΠΤΣΗΟΟΥϚ ΠΠΕΒΟΤ. ΠΤΕΡΕΟΥΝΟϚ ΠΖΙΨΕ ΨΩΠΕ ΖΗΠΚΑΖ ΤΗΡϚ ΖΠΖΕΝΖΚΟ ΜΠΕΝΨΩΝΕ. ΖΠΤΡΕΠΙΝΟϚ ΠΜΗΝΥΕ ΣΩΟΥΖ ΕΠΕΙΜΑ. ΕΑΥΨΩΝΕ ΑΥΩ ΕΑΖΑΖ ΜΟΥ ΠΖΗΤΟΥ, Fragment 16: on a famine, *Letters...*, 41'26–31.

³⁹ P. van Cauwenbergh, *Étude...*, 141.

⁴⁰ ΑΥΩ ΕΥΧΗΖ ΖΑΘΗ ΠΨΟΜΤΕ ΠΡΟΠΠΕ ΕΤΡΗΕΝΕΙΩΤ ΠΖΛΛΟ ΠΚΟΤῚ, ΕΑΙΧΟΟΥ ΕΙΡΙΠΕ ΕΤΡΕΘΗΥΤΗ ΜΠΗΕΤΨΗΡΕ [...], Fragment 36: on individual responsibility for sins, *Letters...*, 121'2–4.

⁴¹ Fragment 38: A catechesis commemorating Shenoute, *Letters...*, 126, 4.

⁴² Mt 18,20.

bardziej w tym wielkim tłumie [dosł. wielości tego rodzaju], który gromadzi się w tym świętym miejscu dzisiaj w Jego Imię i we wspomnienie Jego świętego sługi, Apa Szenutego. 3. Zaprawdę, jesteś godny, aby wspominać cię w każdym czasie, o mój święty ojcze! Ponieważ święty Apostoł Paweł mówi: »Pamiętajcie waszych przełożonych [dosł. wielkich], którzy głosili wam słowo Boże. Zachowując wzniosłość ich życia, naśladujcie ich wiarę«⁴³ 4. Jesteś uwielbiony w swoim życiu i jesteś uwielbiony w swojej śmierci i twoje imię będzie błogosławione przez nas i przez Boga. Prawdziwe są słowa Dawida, że »Sprawiedliwy będzie w wiecznej pamięci«⁴⁴. I »Twoja pamięć będzie z pokolenia na pokolenie«⁴⁵ 5. Wiemy o cierpieniach, które znosiłeś na tej górze. Znamy Twoją miłość do ubogich, a Bóg nie zapomni Twoich łez i Twoich modlitw, Twoich czuwań. Jak ktoś powie o człowieku, który uwielbił Boga na ziemi, że Bóg nie uwielbił go ze swej strony? Mówię to: jak on nie odpłaci cierpienie człowieka, który był przepelniony recytacją Pisma Świętego i cierpieniami Chrystusa? Pójdźmy na tę skałę i zobaczymy cierpienia nam [...]»⁴⁶.

Ta pełna emfazy katecheza została wygłoszona „w siódmym dniu miesiąca Epef”, czyli 1 lipca. Jest to dzień liturgicznej uroczystości świętego Szenutego, obchodzonej przez Kościół koptyjski⁴⁷ Być może, „siódmego Epef” zmarł Szenute? Chociaż wystąpienie Bezy zostało nazwane „katechezą”, to jednak pełna ekspresji forma skłaniałaby nas do przypuszczenia, iż było to typowe kazanie, wygłoszone w uroczystość ku czci apa Szenutego. Na początku kazania Beza zwraca się bezpośrednio do Boga. Dziękuje za Ojca Szenutego, podkreślając jego miłość, która jest czynnikiem jednoczą-

⁴³ Heb 13,7.

⁴⁴ Ps 111,6.

⁴⁵ Ps 134,13.

⁴⁶ [Ο]ΥΚΑΘΗΚΗΣΙΣ [Π]ΤΕΠΕΝΠΕΤΟΥ[ΔΔ]Β ΠΕΙΩΤ ΑΡΑ ΒΗΣΑ ΠΑΡΧΙΜΑΝΑΡΙΤΗΣ ΠΤΑ-
 ΑΥΑΟΣ ΧΕ ΖΗΠΕΖΟΥ ΠΡΠΡΗΕΥΕ ΠΠΕΝΧΟΕΙΣ ΝΙΩΤ ΕΤΟΥΔΑΒ ΠΠΡΟΦΗΤΗΣ
 ΑΡΑ ΨΕΝΟΥΤΕ ΠΣΟΥΣΑΨΩΤ ΠΠΕΒΟΤ ΕΠΗΦ ΖΗΟΥΕΙΡΗΝΗ ΠΤΕΠΗΟΥΤΕ ΖΑΜΕΝ.

1. ΗΧΘΕΙΣ ΠΗΟΥΤΕ ΠΠΑΝΤΩΚΡΑΤΩΡ ΕΨΕΣΝΟΥ ΕΡΩΤΗ ΜΠΝΕΤΠΩΗΡΕ ΤΑΓΑΠΗ ΕΤ-
 ΠΖΗΤΗΥΤΗ ΕΖΟΥΗ ΕΠΗΟΥΤΕ ΠΤΟΣ ΕΤΣΩΟΥΖ ΠΝΩΤΗ ΕΖΟΥΗ ΕΠΕΙΜΑ. ΑΥΩ ΠΕΤ-
 ΤΕΠΠΗΤ ΕΡΑΤΩ ΠΕ ΠΣΩΤΗΡ ΙΣ. ΕΨΕΣΝΟΥΣΕ ΤΕΝΟΥ ΠΚΙΠΣΩΤΗΡ ΙΣ ΕΠΟΥΑ ΠΟΥΑ
 ΠΝΩΤΗ ΖΗΠΕΙΜΑ ΠΠΟΥ. 2. ΕΨΧΕ ΠΜΑ ΕΤΕΡΕΣΝΑΥ Η ΨΗΝΗΤ ΣΟΥΟΥ ΕΡΟΩ ΕΠΕ-
 ΨΡΑΝ ΨΨΟΠ ΠΠΜΑΥ ΖΗΤΕΥΗΝΤΕ ΠΚΙΠΧΟΕΙΣ. Η ΠΟΣΟ ΜΑΛΛΟΝ ΠΕΙΝΗΝΩΕ ΠΤΚΟΤ
 ΕΤΣΟΥΟΥ ΕΠΕΙΤΟΠΟΣ ΕΤΟΥΔΑΒ ΠΠΟΥ ΖΗΠΕΨΡΑΝ ΜΠΠΡΠΗΕΥΕ ΠΠΕΨΖΠΖΑΔΔ
 ΕΤΟΥΔΑΒ ΑΡΑ ΨΕΝΟΥΤΕ. 3. ΑΛΗΘΟΣ ΠΤΚΟΥΨΟΥΡΠΕΨΗΕΥΕ ΠΚΑΙΡΟΣ ΝΗ Ω ΠΑΕ-
 ΨΩΤ ΕΤΟΥΔΑΒ. ΨΧΩ ΓΑΡ ΠΝΟΣ ΠΚΙΠΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΕΤΟΥΔΑΒ ΠΑΥΛΟΣ ΧΕΑΡΙΠΗΕ-
 ΥΕ ΠΝΕΤΠΗΟΒ ΝΑΙ ΠΤΑΥΧΩ ΝΗΤΗ ΠΠΨΑΧΕ ΠΠΗΟΥΤΕ ΝΑΙ ΕΤΕΤΠΚΩΨΤ ΕΠΧΙΣΕ
 ΠΤΕΥΑΝΑΣΤΡΟΦΗ. ΤΠΤΠΤΗΥΤΗ ΕΤΕΥΠΙΣΤΙΣ. 4. ΚΤΑΙΗΥ ΖΗΠΕΚΩΝΖ ΑΥΩ ΚΤΑΙΗΥ ΟΠ
 ΖΗΠΕΚΜΟΥ ΑΥΩ ΠΕΚΡΑΝ ΝΑΨΩΠΕ ΕΨΣΜΑΜΑΑΤ ΖΑΖΤΗΗ ΑΥΩ ΖΑΖΤΠΠΗΟΥΤΕ. ΟΥ-
 ΝΕΠΕ ΠΨΑΧΕ ΠΔΔΥΕΙΑ ΧΕΠΛΙΚΑΙΟΣ ΝΑΨΩΠΕ ΠΡΠΠΗΕΥΕ ΨΑΕΝΕΖ. ΑΥΩ ΧΕΠΕ-
 ΚΡΠΗΕΥΕ ΝΑΨΩΠΕ ΧΙΝΟΥΧΩΗ ΨΑΟΥΧΩΗ. 5. ΤΠΣΟΥΗ ΠΠΖΙΣΕ ΠΤΑΚΨΟΠΟΥ ΖΙΧ-
 [Π]ΠΕΙΤΟΥ. ΤΠΣΟΥΗ ΠΤΡΚΗΠΤΜΑΙΖΗΚ[Ε] ΑΥΩ ΝΨΩΨ ΑΝ ΝΑΠΠΟΥΤΕ ΕΝΕΚΡΠΕ-
 ΙΟΥΟΥ ΜΠΝΕΚΨΑΝΑ ΜΠΝΕΚΟΥΨΗ ΠΡΟΕΙΣ. ΟΥΡΩΗΕ ΕΑΨΤΕΟΥ ΠΠΗΟΥΤΕ ΖΙΧΠΚΑΖ.
 ΝΑΨ ΠΖΕ ΕΡΕΟΥΑ ΝΑΧΘΟΣ ΧΕΠΠΕΠΗΟΥΤΕ ΠΤΟΥ ΤΕΟΥΟΥ ΝΑΨ ΖΑΖΤΗΨ. 6. ΕΙΧΩ
 ΠΠΑΙ ΧΕΟΥΡΩΗΕ ΕΑΨΣΕΙ ΖΠΤΜΕΛΕΤΗ ΠΝΕΚΡΑΦΗ. ΜΠΠΗΟΚΖΣ ΠΠΕΧΣ ΝΑΨ ΠΖΕ
 ΝΨΑΨ ΝΑΨ ΑΝ ΠΠΤΟΥΕΙΟ ΠΠΕΨΖΙΣΕ, Fragment 38: a Catechesis commemorating Shenou-
 te, *Letters...*, 126'5–127'1.

⁴⁷ K. H. K u h n, *Shenute Saint...*, 2131.

cym wspólnotę i gromadzącym wiernych. Podkreśla szczególną obecność Boga w ludzie zgromadzonym ku czci Szenutego. Cytując List do Hebrajczyków, zachęca zebranych do oddania czci Ojcu za to, iż niestrudzenie głosił Ewangelię. W dalszej części wystąpienia archimandryta Beza zwraca się do Poprzednika. Mówi, iż opat jest godzien czci zarówno za przykład swojego życia oraz śmierć. Akcentuje niektóre elementy osobowości i biografii Szenutego. Wymienia cierpienia, których opat doświadczył w czasie pobytu w Białym Klasztorze, oraz miłość, którą okazywał ubogim. Podsumował życie Szenutego trzema słowami, które miały zapewne podkreślić wielkość jego osobowości: łzy, modlitwy i czuwania. Beza kończy kazanie retorycznym pytaniem, czy taki człowiek, jak Szenute, który był „przepełniony recytacją Pisma Świętego i cierpieniami” nie zasługuje na cześć. Analiza wystąpienia Bezy prowadzi do następujących wniosków. Archimandryta pragnął uczcić swego mistrza i poprzednika. Podkreślenie cech osobowości Szenutego miało prawdopodobnie cel pastoralny. Beza wzywał zgromadzonych do naśladowania opata, a przez to pośrednio wskazywał sposób osiągnięcia zbawienia w niebie. Ponadto, według Bezy, życie Szenutego mogło stanowić także przykład pozostawienia dobrej pamięci na ziemi. „Katecheza” zdaje się nas upewniać o wielkim szacunku i czci, jakie żywił wobec Szenutego archimandryta Beza.

Podsumowując analizę *Listów i Kazań*, możemy stwierdzić, iż Beza wielokrotnie wspominał swego poprzednika – Szenutego z Atripe. Nauczając podległych mnichów i mniszki, często powoływał się na jego autorytet, jako depozytariusza tradycji dawnych ojców monastycznych. Szczególnie podkreślał umiejętność, z jaką Szenute potrafił upominać podwładnych, którzy przekraczali zasady życia monastycznego. Cytował nawet przekleństwa, jakie poprzednik rzucał na winowajców. Zauważyliśmy także, iż data śmierci Szenutego służyła do określania chronologii niektórych wydarzeń w Białym Klasztorze. Przejawem szczególnej czci i szacunku, jakim Beza otaczał swego poprzednika, są słowa katechezy wygłoszonej w dniu 1 lipca. Treść *Listów i Kazań* ukazuje nam wielkość i znaczenie Szenutego dla wspólnot Białego Klasztoru w Atripe.

SCENUTE D'ATRIPE NELLE LETTERE E SERMONI DI BESA

S o m m a r i o

Archiamandrita Besa (morto dopo 474) fu discepolo e successore di Scenute d'Atripe (348–466), il famoso abate del Monastero Bianco nel distretto di Achmim nell'Alto Egitto. Scrisse in dialetto bohairico la sua Vita. Fu anche l'autore di lettere e sermoni in cui trattava diversi problemi delle comunità e anche si riferiva al suo maestro Scenute. L'articolo si occupa del modo in cui Scenute veniva commemorato dal suo discepolo. Fatta l'analisi del testo, ho constatato che

Scenute veniva ricordato nelle *Lettere e Sermoni* come testimone di un'antica tradizione del monachesimo. Besa ammirava e tentava di imitare il modo in cui Scenute ammoniva i suoi monaci. Il grande rispetto di Besa per il suo Maestro e Predecessore si intravede dalle sue numerose lettere e sermoni, ma in modo particolare dalla „Catechesi commemorativa di Scenute”.